

Ю.І. Панфілов

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Успішність і добробут будь-якої країни багато в чому залежать від якості освіти. Освіта і наука є головним національним капіталом, який має посісти провідне місце у структурі політики держави. Велике значення для подальшого розвитку національної освіти має ухвалення Закону України "Про вищу освіту".

У той же час, як показує аналіз, ефективний розвиток освіти в Україні потребує здійснення ще низки кроків, які б закріпили шляхи виконання прийнятих рішень. Це передусім юридична фіксація задекларованих в ухваленому Законі прав вищих навчальних закладів і механізмів їх реалізації.

У статті викладено пропозиції, за допомогою яких університети могли б вирішувати свої проблеми, передусім впливати на підвищення якості освіти і стимулювати мотивацію студентів до навчання. Розглядаються також шляхи створення системи альтернативних каналів фінансування технічних університетів, питання співпраці освіти і бізнесу.

Ключові слова: *підвищення якості освіти, механізми реалізації прийнятих рішень, стимулювання мотивації студентів до навчання, альтернативні канали фінансування освіти, співпраця освіти і бізнесу.*

Успішність нашої країни, конкурентоспроможність її економіки та добробут громадян дедалі більше залежать від якості освіти.

Тому підготовка висококваліфікованих фахівців, компетентних у передових досягненнях світової науки та здатних критично мислити і самостійно застосовувати набуті знання, є нагальною потребою нашого часу. Треба визнати, що освіта і наука є найголовнішим національним капіталом, який повинен посісти пріоритетне місце в структурі політики держави та інтересів громадянського суспільства.

Вища освіта формує людський капітал держави і тому відповідає за суспільний розвиток тих, хто буде керувати державою у майбутньому. Від рівня освіти і професійної компетенції людей залежить, на які перетворення країна здатна.

Велике значення для національної освіти має прийняття Закону України "Про вищу освіту" [1].

Разом з тим, як показує аналіз, ефективний розвиток вищих навчальних закладів в Україні потребує здійснення ще низки кроків, які б закріпили реальні механізми здійснення прийнятих рішень.

Одним із головних завдань у цьому напрямі є необхідність здійснити розроблення і прийняття таких законодавчих актів, які нададуть легітимності процесам лібералізації системи управління вищою освітою та забезпечать реальну автономію ВНЗ, юридично закріплять делегування частини управлінських компетенцій із центрального рівня на місцевий.

Велике значення має юридичне закріплення права постійного користування відповідними земельними ділянками навчальними закладами, для чого вже зараз потрібно встановити конкретні терміни прийняття законодавчих актів, що регламентували б це питання.

© Ю.І. Панфілов, 2014

Основою фінансової автономії ВНЗ повинні стати бюджетні кошти та кошти споживачів освітніх послуг, а також наявність власних рахунків у державних банках і можливість університетів у будь-який момент за потреби самостійно розпоряджатися своїми коштами, що надходять до спецфондів за контрактне навчання, за наукові проекти, гранти тощо.

З метою реалізації задекларованих змін щодо децентралізації влади в освітній діяльності необхідно надати ВНЗ можливість запроваджувати реальні важелі, за допомогою яких університети б впливали на підвищення якості освіти та стимулювали мотивацію студентів до навчання. Для цього потрібно дозволити університетам:

- збільшувати розмір підвищеної стипендії, який повинен перевищувати розмір стандартної стипендії не менш ніж на 50%;
- нараховувати додаткові надбавки до стипендії студентам за наукові, творчі та спортивні досягнення, громадянську активність, призові місця на всеукраїнських та міжнародних предметних олімпіадах;
- нараховувати до стипендії до 25% надбавки за володіння студентами іноземною мовою, підтвержене результатами міжнародних іспитів;
- установлювати кореляцію між стипендією та середнім балом успішності за результатами екзаменаційної та залікової сесії [4].

Для забезпечення належного рівня випускників потрібно зняти існуючий штатний коефіцієнт, від якого вираховується чисельність викладачів залежно від кількості студентів, принаймні починаючи з другого і наступних курсів навчання, що дало б змогу безперешкодно відраховувати студентів, які за інтелектуальними або морально-діловими якостями не можуть бути випущеними з університету. Такий підхід значно підвищив би якість молодих спеціалістів, що вплинуло б і на конкурентоспроможність ВНЗ.

Потрібно також передбачити механізми відшкодування студентом державі вартості навчання у випадку виключення його з ВНЗ за академічну неуспішність чи грубе порушення статуту вищого навчального закладу.

Високотехнологічна освіта має низку особливостей і потребує глибокої уваги з боку держави, що також необхідно враховувати і відобразити в підзаконних актах. Однією з головних вимог подальшого розвитку цього напрямку освіти є створення системи різних каналів фінансування технічних університетів як центрів інтеграції освіти, науки та інноваційного бізнесу.

Високотехнологічна освіта є найбільш "бюджетно" навантаженою, що обумовлено утриманням і розвитком складного навчально-наукового обладнання, проведенням комплексних наукових досліджень і експериментів. Вона потребує спеціальних підходів до розміщення замовлення на підготовку фахівців, виходячи з пріоритетних напрямів розвитку економіки країни, особливих умов взаємодії з ринком праці тощо.

Дані особливості у сучасній освітній політиці нашої держави враховуються недостатньо, що запрограмовано призводить до послаблення цієї ланки. Саме тому вбачається за необхідне:

1. Законодавчо надати право роботодавцям погоджувати кваліфікаційні характеристики професій, які будуть обов'язковими для Міністерства освіти і науки України, при розробленні навчальних програм.
2. Провести аудит державного класифікатора професій з метою його наближення до сучасних вимог ринку праці.

3. Законодавчо забезпечити та поширити практику цільової підготовки працівників на тристоронній основі: робітник – підприємство – навчальний заклад, що задовольнить вимоги всіх сторін та підвищить відповідальність кожної з них. Працівник отримає необхідну кваліфікацію та місце роботи, навчальний заклад – гарантоване працевлаштування та проходження виробничої практики, роботодавець – кваліфікованого працівника, який прийде на робоче місце вже підготовлений саме для цього робочого місця.

Також необхідно передбачити певну відповідальність:

- працівника – сумлінно оволодівати навичками, підвищувати свою компетентність та відпрацювати на виробництві обумовлений час;
- навчального закладу – надати необхідний рівень знань;
- роботодавця – забезпечити виробничу практику та працевлаштування.

До речі, організація виробничої практики на базі сучасного підприємства вирішує дві проблеми:

- усунення проблеми невідповідності матеріально-технічної бази навчального закладу сучасному рівню розвитку економіки;
- скорочення адаптації учорашнього учня до реальних умов виробництва, трудового колективу.

4. Створити систему фінансування технічної освіти за напрямками професійної підготовки, які повинні враховувати потреби територій у кількісному та якісному складі фахівців.

Для цього необхідно перш за все відповісти на запитання “Скільки і які взагалі навчальні заклади необхідні нашій країні, галузям, територіям?”.

Освіта України зараз знаходиться у такому стані, що без залучення фінансових інвестицій із бізнесу неможливо очікувати значних досягнень у розробленні нових зразків техніки і технологій виробництва. Бізнес повинен вживати більш активних заходів щодо збільшення інноваційного фонду вишів і прямої участі у фінансуванні підготовки фахівців для своїх підприємств.

Тому потрібно прийняти такі закони, які б давали змогу мати користь на взаємовигідній основі як освітянам, так і бізнесу.

5. Розширення автономії ВНЗ повинно йти з посиленням відповідальності навчальних закладів за ефективність використання коштів як із державного бюджету, так і з приватних інвестицій.

6. Ширше впроваджувати систему рейтингування ВНЗ, у тому числі за критерієм реального працевлаштування випускників.

Такий підхід:

- дасть змогу відкритості та прозорості діяльності навчальних закладів;
- дозволить інформувати громадськість і ринок праці про свої досягнення;
- посилить конкуренцію між навчальними закладами за державне замовлення;
- змусить навчальні заклади активно співпрацювати в напрямку розроблення сучасних навчальних програм;
- приведе до підвищення якості навчання.

Тим більше, що конкуренції серед навчальних закладів потребує економіка, яка динамічно розвивається та ґрунтується на знаннях. Рейтинг дозволить відобразити реальну картину престижності навчального закладу [2, 3, 4].

Останніми роками зв'язок вищої освіти та ринку праці, як правило, вирішується за допомогою залучення до складу державних екзаменаційних комісій представників організацій і підприємств. Саме у такий спосіб роботодавцям надається можливість відображати інтереси економіки у сфері підготовки фахівців.

Така форма взаємодії освіти та ринку праці у підготовці кадрів має бути, але багато у чому вона вже вичерпала себе.

При явно недостатньому бюджетному фінансуванні вища освіта не має права допускати надмірні відхилення між фактичним випуском нових фахівців і реальною потребою у них ринку праці.

Отже, необхідно шукати нові форми взаємодії ринку праці та освіти, враховуючи при цьому позитивний досвід зарубіжних країн.

Вимоги суспільства до результативності освіти з точки зору ефективності сукупних витрат підвищуються. Бюджетне фінансування не забезпечує потреби вищої освіти повною мірою. Частина витрат за освіту держава змушена перекласти на плечі населення. Саме тому населення стає безпосереднім замовником на освітні послуги. Студент, що витрачає кошти на освіту, найвищою мірою зацікавлений у кінцевих результатах навчання.

Очікування молоді на отримання гідної професії і досягнення благополуччя на основі використання результатів освіти мають бути задоволені. Витрати коштів студентів повинні бути компенсовані гідною майбутньою оплатою праці та зміцненням соціального стану випускників. Якщо цього не відбувається протягом тривалого часу, у суспільстві неминуче зароджуються негативні реакції:

- зростає недовіра до інститутів влади через їх нездатність забезпечити необхідну якість підготовки;
- з'являється розчарування і сумніви в необхідності самої вищої освіти;
- відбувається переорієнтація на закордонні вузи і програми, а також бажання залишитися і реалізовувати свої можливості за кордоном, особливо найбільш обдарованими фахівцями;
- виникає невпевненість молодого покоління у своєму майбутньому [5].

Цілком зрозуміло, що в майбутньому боротьба між вишами за залучення студента буде загострюватися. Це - результат демографічних тенденцій, а також зростаючого втручання зарубіжних університетів в освітній простір України. Неконкурентоспроможні ВНЗ із урахуванням цієї перспективи просто приречені.

Успішність же переходу на інноваційний шлях розвитку значною мірою залежить від ступеня сприйнятливості вищою освітою вимог технічного прогресу. А така здатність залежить від характеру і стійкості взаємозв'язку освіти і практики. Тому ступінь орієнтованості освітніх програм на ринок праці стає ключовим показником ефективності вищої освіти та якості підготовки.

Орієнтованість на ринок праці реалізується через систематизовану взаємодію освіти і роботодавців. Вона формалізується у вигляді критеріїв і вимог до випускників з точки зору їх практичної придатності до виконання функціональних обов'язків. Вищі навчальні заклади повинні швидко і адекватно реагувати на зміни і потреби структури ринку праці. Здатність до адекватної реакції залежить від:

- ступеня автономії ВНЗ у прийнятті рішень про внесення необхідних змін до програм підготовки фахівців;
- наявності стимулів до здійснення таких змін.

Велике значення для вирішення цих питань має підвищення ефективності проходження студентами виробничих практик, що є важливим ресурсом нової стратегії, у використанні якого зацікавлені не тільки ВНЗ, але й самі роботодавці.

Роботодавець - зацікавлена сторона у визначенні цілей і результатів підготовки у виші. Саме тому сьогодні суттєво підвищується актуальність впливу бізнесу, роботодавців у визначення завдань і змісту освіти.

Фактично питання ставиться таким чином, що у розвитку освіти повинні брати участь дві рівноправні сторони - роботодавці (бізнес) і академічна спільнота. Обидві сторони повинні добре знати потреби і інтереси один одного, діяти спільно і узгоджено стосовно підготовки працівників.

Для цього необхідні відповідні часу форми та інститути співпраці. Найбільш помітних результатів у забезпеченні взаємодії освіти та ринку праці домоглася Великобританія.

У цій країні щорічно публікується регламентуючий документ – “Заява про вимоги до кваліфікацій вищої освіти”, який розробляється разом академічною спільнотою і представниками роботодавців.

У цьому документі максимально враховуються зміни вимог ринку праці до кваліфікації молодих спеціалістів та головні спеціальності, що затребувані суспільством і господарством. Саме Заява і є орієнтиром для ВНЗ при реалізації стратегій придатності випускників до зайнятості [5].

Як показують опитування, багато великих компаній змогли налагодити з вишами успішну співпрацю, але здебільшого на індивідуальній основі.

А нам, ураховуючи цей досвід, необхідно домагатися, щоб бізнес-спільнота на спільній основі формулювала свої вимоги до підготовки кадрів. Необхідно, щоб це була узагальнена оцінка роботодавцями кадрових потреб економіки, на підставі якої вищі навчальні заклади зможуть адекватно реагувати на них і вибудовувати стратегічні напрямки підготовки фахівців.

Разом з тим, беззастережне зближення освіти та бізнес-спільноти криє в собі можливість виникнення низки серйозних небезпек. Так, безоглядне підпорядкування навчальних програм або навіть ВНЗ вузьким інтересам окремих компаній може призвести до нехтування більш широкими інтересами і потребами національного та регіонального рівнів.

Такі прецеденти мали місце в західних країнах, коли бізнес-спільнота прагнула бачити освіту і оцінювала її тільки через призму своїх економічних інтересів. Їх цікавили лише ті спеціальності, які безпосередньо можуть бути використані на виробництві або у сільському господарстві. Це, дійсно, небезпечна крайність. Вона може викликати спокусу нехтувати не тільки окремими дисциплінами, але й цілими напрямками підготовки, які не мають чітко вираженої ринкової спрямованості, але які роблять неоціненний внесок у науку і культуру.

Тому потрібно, щоб склад залучених до співпраці бізнес-структур мав бути максимально широким: від структур державного сектора - до середнього та малого бізнесу - і розумів та враховував потреби всього суспільства, і перш за все тих галузей, які швидко не дають матеріально відчутного прибутку.

Таким чином, для подальшого успішного розвитку вищої освіти потрібно створити систему узгодження підготовки кадрів та потреб ринку праці.

Для цього необхідно творчо застосовувати досвід країн, що досягли помітних успіхів стосовно взаємодії ВНЗ і роботодавців.

Для спонукання вишів забезпечувати підготовку кадрів для практичних потреб необхідно підсилити акцент на критеріях якості освіти та на кінцевих результатах їх роботи.

Запропоновані заходи не можуть бути здійснені без відповідного матеріального оцінювання великого сегмента ринку праці, який становлять викладачі та співробітники ВНЗ. Саме на їхні плечі у першу чергу лягає тягар проведення необхідних перетворень.

Разом з тим, явно занижена оцінка праці цієї категорії висококваліфікованих працівників, від яких будуть потрібні додаткові зусилля, стає серйозною перешкодою на шляху здійснення перетворень.

Є всі підстави побоюватися, що без зміни оцінки праці освітян, без створення умов, при яких вони будуть напряму мотивовані на отримання потрібного результату, реформи протікатимуть в імітаційному варіанті, не даючи очікуваного ефекту.

Список літератури: 1. Закон України “Про вищу освіту”. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> 2. Сыч А. Система вузов требует реформ. – [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://ru.osvita.ua/vnz/42335/>. 3. Проблемы системы образования в Украине. - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.odmu.od.ua/ucheba/problemny-sistemy-obrazovaniya-v-ukraine/>. 4. Лукичев Г. В поисках эффективного взаимодействия высшего образования и рекламодателей // Экономика образования. - 2005. - № 4. - С. 5-21. 5. Ланюк Є. Вища освіта в Україні: варіант реформування. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.experts.in.ua/inform/smi/detail.php?ID=98285>.

Bibliography (transliterated): 1. Zakon Ukraïni “Pro vishhu osvitu”. – [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> 2. Sych A. Sistema vuzov trebuet reform. – [Jelektronnyj resurs]. - Rezhim dostupa: <http://ru.osvita.ua/vnz/42335/>. 3. Problemy sistemy obrazovaniya v Ukraine. -[Jelektronnyj resurs]. - Rezhim dostupa: <http://www.odmu.od.ua/ucheba/problemny-sistemy-obrazovaniya-v-ukraine/>. 4. Lukichev G. V poiskah jeffektivnogo vzaimodejstvija vysshego obrazovaniya i reklamodatelej // Ekonomika obrazovaniya. - 2005. - № 4. - S. 5-21. 5. Lanjuk Є. Vishha osvita v Ukraïni: variant reformuvannja. - [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.experts.in.ua/inform/smi/detail.php?ID=98285>.

UDC 378

Yu. Panfilov

SOME PROBLEMS OF HIGHER EDUCATION DEVELOPMENT IN UKRAINE

Success and prosperity of any country greatly depend on the quality of education. Education and science are the main national capital, which must be a priority in the structure of the state policy. The adoption of the Law of Ukraine "On Higher Education" is of great importance for the further development of national education.

At the same time, as analysis shows, effective development of education in Ukraine requires making a number of steps which would secure the ways of realizing the decisions

made. This are, first of all, judicial confirmation of the rights of higher educational establishments declared in the adopted Law as well as the mechanisms of their realization.

The paper explicates the proposals which could help universities to solve their problems and, first of all, influence the increase of education quality, stimulate students' motivation to education. The ways of setting up the alternative channels of financing technical universities as well as the cooperation of education and business are also considered.

One of the main problems is the need to legislate real autonomy of higher educational establishments. Universities need to be able to introduce effective levers due to which they could affect quality improvement of education and stimulate students' motivation to learning.

High-tech education is the most "budget" loaded and requires special approaches to placing an order for specialists' training, based on the priorities of the country's economy development, the creation of a system of various financing channels of technical universities as centers for integration of education, science and innovative business.

The success of the education system operation directly depends on its effective cooperation with employers. That's why it is necessary to look for new forms of interaction between the labor market and education, taking into account positive experience of other countries.

The proposed measures can not be actuated without a proper financial evaluation of a large segment of the labor market, which is made up of teachers and staff of higher educational establishments.

Keywords: upgrading of education, mechanisms of realization made decision, stimulations of motivation of students to the studies, alternative channels of financing of education, collaboration of education and business.

УДК 378

Ю.И.Панфилов

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ УКРАИНЫ

Успешность и благосостояние любой страны во многом зависят от качества образования. Образование и наука являются главным национальным капиталом, который должен занимать приоритетное место в структуре политики государства. Большое значение для дальнейшего развития национального образования имеет принятие Закона Украины "О высшем образовании".

Вместе с тем, как показывает анализ, эффективное развитие образования в Украине требует осуществления ряда шагов, которые бы закрепили пути выполнения принятых решений. Это прежде всего юридическая фиксация задекларированных в принятом Законе прав высших учебных заведений и механизмов их реализации.

В статье изложены предложения, с помощью которых университеты могли бы решать свои проблемы, в первую очередь влиять на повышение качества образования и стимулировать мотивацию студентов к обучению. Рассматриваются также пути создания системы альтернативных каналов финансирования технических университетов, вопросы сотрудничества образования и бизнеса.

Ключевые слова: повышение качества образования, механизмы реализации принятых решений, стимулирования мотивации студентов к учебе, альтернативные каналы финансирования образования, сотрудничество образования и бизнеса.

Стаття надійшла до редакційної колегії 2.09.2014